

A mítosz szerint Prométheusz hozta le az égből az embereknek a tüzet, és ezzel a tettével – mellyel egyébként kivívta Zeusz haragját – a cselekvés, a tevékenység, a munkálkodás atyjává vált. Hogy bűnéért (mely abban állt,

14 Végh Attila

AZ UNALOM ANATÓMIÁJA

hogy „mértéken felül szerette az embert”) Prométheusznak miképpen kell bűnhődnie, azt megtudhatjuk például Aiszkülosz tragédiájából, de bennünket ez most nem érdekel. Sokkal inkább

Prométheusznak egy másik tette, melynek emlékét egy másik tragédiaköltő, Euripidész őrizte meg nekünk. Ez a mítoszvariáns arról tudósít, hogy az emberek Prométheusznak köszönhetik a felejtés képességét. Mert korábban az emberi lények mind tisztában voltak haláluk időpontjával. Létük cselekvéstelen bágyadtságban telt. Az isten azonban elhomályosította elméjükben ezt a tudást, így lehetővé tette, hogy ők beleéljék magukat saját tetteikbe. A felejtés Prométheusz-elhozta tüzében a bénító bizonyosság elég. A hamaiból születő létbizonytalanság új világot nyit az ember előtt. Az állati lét tompasága és a saját halálát előre ismerő istenemeri lét bénultsága között egy akmé, egy sinus-görbe csúcs adatik: tudás (tudjuk, hogy meg fogunk halni) és tudatlanság (nem tudjuk, mikor) feszültsége szikráztatja föl az emberi sorsot.

Mi történt? A mély unalom állapotából az ember átlépett egy olyan világba, amelyben már lehet unni ezt-azt. Ahogy az emberi életerő, úgy az unalom is tárgyat talál, amint a létképesség talajt fog. Prométheusz óta az ember képes rá, hogy unatkozzon. Vagy másképpen: képes rá, hogy a létezés mély, megfoghatatlan unalmát tárgyakba felejtse, bagatellizálja.

Csak hogy ami egyrészt a túlélés záloga, az másrészt kivet bennünket isteni mivoltunkból, kiűz a fenyők és sasok birodalmából. Valamit valamiért. Hogy lehet ezt megemészteni? Meg lehet-e emészteni azt, ami megemész?

Csakis abban az esetben, ha gőgünköböl valamit engedünk. Ha belátjuk, hogy a mi létezésünk nincs Isten akaratával rövidre zárva; ha túltesszük magunkat azon a babonás elváráson, hogy a végtelen szerelme valahol célba találhat. A végtelenség iránti vágy (amely egyébként sem több, mint véges agyunk hübrisze) céltalan: Isten nem a lét főkönyvelője, aki egy porszem méretű bolygó porszem-lényeinek lelki számláját vezeti. A jéghideg, sötét, közönyös világ-egyetem olyan mély nyugalommal fogja tűrni pusztulásunkat, mint annak a rendje, ha eljön az ideje, hogy szülők, a Semmi visszafogadjon bennünket.

Belátom: Isten fogalma annak a célnak tökéletesen megfelelt, hogy fausti végtelenség-vágyunk paradox módon célt érjen. Isten a végtelenben

volt, de benne véget ért a végtelenség, mert rajta túl már nem volt semmi. A mindenség urának képzetében így egyszerre két, egymásnak ellentmondó vágy elégült ki. Amikor ettől a fogalomtól elestünk, az asztrofizika univerzuma maradt nekünk: végtelenség-igényünknek ez is megfelel, csak-hogy ennek sehol nincs vége. Az asztrofizika az örületbe húz. Aki nem akar beleőrülni a felfoghatatlan végtelen felfogási kísérletébe, annak idejében meg kell unnia ezt a szédítő világegyetemet. Az ember ilyenkor vagy visszalép egyet, és hívó lesz, vagy belátja, hogy a létezés csodája kimeríthetetlen, és újonnan felismert esendőségéhez mért célokat keres magának. Tévedés ne essen: ez nem megalkuvás, hanem épp ellenkezőleg: az embert megillető hely elfoglalása. Esendőségünk felismerése nem jelenti azt, hogy létünknek ne volna tétje. Éppen így van, hiszen az egyszeri és megismételhetetlen csoda így szikrázik föl a legszebben.

Egy keresztény gondolkodó szerint (ha nem önellentmondás ez a szókapcsolat) az ember azért nem képes elviselni az unalmat, mert az unalom Isten hiánya. Isten a pozitív fenséges, az unalom pedig a negatív fenséges, Isten árnyéka. Az unalom az embert pusztá önmaga elé állítja, belevetve őt az istentelen, légüres időbe.

Isten képzete azonban – mint láttuk – elhagyandó. És ha elhagyjuk, akkor kiderül: éppen ez a képzet nem engedte, hogy önmagunkká váljunk. Most vége a tündérmeséknek, és a belőlük fakadó óvodás csereüzeteknek, felajánlásoknak, miniatűr áldozathozataloknak, sanda jutalomvárásnak. Végre merhetünk unatkozni olyan mélyen, ahogy azt a lét megköveteli. Végre merhetünk görög módon unatkozni.

A görög pantheion Prométheuszában még alkalmunk volt egy olyan alakot tisztelni, aki képes rá, hogy fellázadjon a rend ellen az emberek érdekében. Prométheusz az emberben élő lázadás isteni kivételése volt, annak tanújele tehát, hogy a lázadás maga isteni adomány. A kereszténységben már nyoma sincs az istenvilág elleni lázadásnak, az egyetlen isten képzete ezt nem engedi. Ha a görög mitológiában Zeusz a pozitív fenséges, akkor Prométheusz a negatív fenséges, Zeusz árnyéka. A keresztény istenképzet azonban az árnyékot az egyetlen istenből átkergeti az emberbe. Olyannyira, hogy azt az időt, amikor az ember magára marad, üres időnek tekinti, szentségtelen tartamnak, és azonosítja az unalommal. Ha mindezt elhiszem, ha tehát azt képzelem, hogy az unalomban azért unatkozom, mert nincs velem Isten, aki áramló létidőmet értelemmel oltja be, vagy aki legalábbis elszórakoztat, amíg élek, akkor valójában annak a gondolatnak adom át magam, hogy Isten fűrés, amely kettévágja időbe vetett éneket az időt – és az unalmat – megélt énektől. Ezzel pedig végképp lehetetlenné válik, hogy önmagam transzcendáljam, hogy unalomba fulladó énekből

kilépve – és persze abban benne maradva – visszapillantsak unalmamra, és elszórakoznak rajta, így téve áttélessé – és kevésbé gyilkossá – azt, ami megbénít. A keresztény felfogás úgy bénít meg, hogy az unatkozást – amikor tehát ezt vagy azt unom – és a mély unalmat – amikor nem bizonyos dolgokat unok, hanem a lételemet fogva tartó semmi nyilvánítja meg magát – összemossa.

A mélységet – amelynek megélésére például az unalom vezethet rá bennünket – így torlaszolja el Isten képzelete. Ahol minden egyetlen nagy árnyék, ott nincs út. Aki erre a hitre adja a fejét, az sosem láthatja meg, milyen világot izzít föl ön maga fényköre, mert az minden világosságot valahonnan máshonnan vár. Ő nem teremtő, csak fogyasztó. Fogyasztók között nem lehet igazi szeretet, mert az két teremtő közös teremtése. Az Istent fogyasztó ember sosem döbben rá, hogy a „benned” és a „körülötted” nem meghatározók, hanem egy tükör két oldala. Ha az Önmaga már eleget nézegette magát benne, talán összetöri a tükröt, talán nem. De aki a foncsorban hisz, annak életében nincsenek talánok.

Az ókori görögöknek fontos volt a pantheon, de fontos volt az *autarkeia* is, ami azt jelenti, hogy az ember önmagát (persze az istenek árnyékában) világfenntartó erőként éli meg, és hogy a fenntartott világnak ő maga nem függeléke, hanem – titokzatos módon – azonos vele. A fogyasztói társadalomban a helyzet más. Az ember itt már fogyasztó, ami annyit tesz, hogy egész életével fogyasztandó javakba kapaszkodik. Minden élethelyzet a fogyasztás erőterében áll. Így válik lehetségessé a következő kifejezések használata: *kultúrafogyasztó*, a *gyász feldolgozása*, én így *működöm* stb. Mintha az ember valami gyár vagy üzem volna, amely világot, azaz nyersanyagot fogyaszt. Ebben a világban mindenki annyi, amennyit fogyaszt. És ha eljön a fogyasztás unalma, az ember átmászik egy másik fogyasztandóra, és azon csüng tovább. A mély unalom már nem éri el, mert helyzetét nem ismeri föl, nem látja meg az unalomban a lét megértésének lehetőségét, amely a semmi elé állít bennünket. Az unalomfogyasztó nem képes rá, hogy a tükröt összetörje és mögé nézzen. Elrejtőzik előle unalma, amely léte súlyában megfűrészthetné.

A fogyasztói tükörben minden fordított. Az önzetlenség önzésnek látszik, és megfordítva. Az élet halálnak, a halál életnek. Viparyaya – a dolgok megfordítása, mondják a bölcsek. Schopenhauer e szavakkal zárja főművét: „...ami az akarat teljes felszámolása után megmarad, az mindazok számára, kikben még teljességgel ott az akarat, mindenképpen a semmi. De megfordítva is: azoknak, akikben az akarat megtette már fordulatát, és tagadja önmagát, ez a számunkra oly valós világ a maga összes napjával és tejtűtjával – semmi”.

